

kább. Az éhes, a nap felében esetleg az utcán csavargó – a felnőtt biztonságos támaszát nélkülöző – gyerek sokkal nehezebben oktatható. Tehát a kérdés nem fogalmazható meg úgy (mint ahogy erre már vitaindítóm elején utaltam), hogy a szociális gondoskodás funkciója-e az iskolának vagy sem, ugyanis nem ez a kérdés. A kérdés az, hogy tanítható állapotban vannak-e a diákok, azaz kielégítettek-e alapvetőbb szükségleteik vagy sem. Ha nem, akkor – akár tudomást akar róla venni, akár nem – többek között az iskola az, ahol a szociális gondoskodás hiányából eredő problémák azonnal jelentkeznek. Eből persze nem következik, hogy e feladatot csakis az iskola tudná ellátni, és az sem, hogy a szociális gondoskodás csak az iskola feladata volna. Viszont az egyenes következmény, hogy az iskola sokkal inkább érdekelt abban, hogy szükség esetén keresse és megtalálja a diákságról való szociális gondoskodásban a megfelelő megoldást, mint amennyire ennek ma tudatában van.

Más oldalról viszont nyilvánvaló, hogy objektív feltételei és belső ösztönzői alapján annak a diáknak van nagyobb esélye, hogy eredményesen jusson az iskolázás mind magasabb szintjére – itt most eltekintve attól, hogy az iskola mit és hogyan tanít –, akinek fiziológiai, biztonsági és szeretetigénye is kielégített. Általában annak, aki minden tekintetben biztonságos és elfogadó családi háttere, akinek nincs hiánya a gondoskodásban és egyéb ellátásban sem. Ez az ideális feltételrendszer sajnos csak nagyon keveseknek adatik meg (és ők sincsenek bebiztosítva váratlan krízishelyzetekben). Egyénenként és családonként különböző, hogy mit és milyen mértékben nélkülöznek, milyen külső támogatásra van szükségük ahhoz, hogy eredményesen tudják legyűrni problémáikat, nehézségeiket. Ehhez pedig valamennyi iskolában szükség van az egyes diákokat és családjukat a gondjaikkal, nehézségeikkel, hátrányaikkal együtt elfogadni tudó szemléletre, valamint a problémát azonosítani és az adekvát segélyforrásokhoz elvezetni tudó szociálpedagógusra, iskolai szociális munkásra.

* Ld. erről bővebben a Pedagógiai Szemle hasábjain 1986-87 között zajló vitát és az azt kiobbantó Lukács Péter ekkori, más helyen megjelenő írásait is.

IRODALOM

- Balázs Éva*: Hiánygazdálkodás – A fejről a talpára állítva? = Pedagógiai Szemle, 1987. 3. sz.
Bognár Mária: Pedagógiai és szociális szolgáltatások az iskolában. In: Pluralizmus és iskola (Szerk. Mihály Ottó). Társadalom és Oktatás. Edukáció, Budapest, 1989, 179-190. p.
Bognár Mária: Az iskolai szociális munka az Amerikai Egyesült Államokban. = Neveléstudomány és Iskolakutatás, 1989-90. 3. sz.
Bognár Mária: Szociális szolgáltatások az Amerikai Egyesült Államok iskoláiban. Új Pedagógiai Szemle, 1991. 4. sz.
Gáspár László: Ahogy én látom. = Pedagógiai Szemle, 1986. 6-7. sz.
Halász Gábor: Hozzászólás egy vitához. = Pedagógiai Szemle 1986. 5. sz.
Lukács Péter: Az iskolai egész napos nevelés alakulása. = Pedagógiai Szemle, 1985. 10. sz.
Lukács Péter: Az egész napos iskola. Tervezéshez kapcsolódó kutatások 102. Bp., OKI, 1985.
Lukács Péter: Az iskolai szociális szolgáltatásokról. = Pedagógiai Szemle, 1986. 12. sz.
Maslow, A. H.: Elmélet az emberi motivációról. In: Robert A. Sutermeister: Ember és tevékenység. Bp., Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1966. 85-106. p.
Sövényházi Csilla: És ahol napközi sincs? = Pedagógiai Szemle 1987. 2. sz.
Tóth Sándorné: Vitám Lukács Péterrel. = Pedagógiai Szemle, 1986. 2. sz.
F. Várkonyi Zsuzsa: Egy dichotómia csapdájáról. = Pedagógiai Szemle, 1986. 4. sz.

BOGNÁR MÁRIA

Szociálpedagógia és a szociális munka

Zsuzsika és Pistike – avagy a szociális szakmák vitái

Ennek a hozzászólásnak az alapja egy, a konferencia előkészítése során belső vitában megfogalmazott felvetés, amelyről kollégáim úgy gondolták, hogy érdemes lenne meg-

osztani Önökkel. Ebből a biztatásból nőtt ki ez a hangos meditáció a szociálpedagógia, a szociális munka, Zsuzsika és Pistike viszonyáról.

Utóbbiak, természetesen, az örök ügyfelek, akik, ha nem pedagógusok gyermek-tanítványai, vagy szociális munkások kiskorú kliensei, akkor Zsuzsanna és István lesznek.

Az ő szempontjukból elemezve milyen lehet e két külön szóval megjelölt szakma viszonya? Mint két, egymást és gyermeküket jól szerető szülő? Vagy van köztük egy „igazi”, aki csak a bölcs salamoni döntésre vár, hogy kiderüljön az igazsága?

Tehát, mi a jó Pistikééknek? Ha létezik mind a két szakma, vagy ha csak az egyik foglalkozik velük? Vagy ha mind a kettő létezik, akkor hogyan viszonyulnak egyszerre *őhozzájuk*?

Ebből a szempontból fejtem ki véleményemet, ami természetesen nem objektív, hiszen magam is érdekelt vagyok. Megpróbálok azonban egy lépést hátralépve, „történelmi” perspektívában szemlélni a most még túl közelit, hogy így rátalálhassunk olyan tendenciákra, összetevőkre, amelyek relativizálják az „itt és most”, egyébként rendkívül fontos, de a tisztánlátást alkalmanként megzavaró érdek-összefüggéseit.

Első összetevő: a német és az angol fejlődés eltérése

A kapitalizmus fejlődéséből úgy adódott, hogy a múlt század közepétől egyre fontosabbá vált a nyugati társadalmak számára, hogy megfelelő válaszokat tudjanak adni az először tapasztalt tőkés világválságokra, s az azokat követő szociális problémákra, az erősödő munkásmozgalom kihívásaival együtt. Általános történelmi fejlődésbeli különbségeiknek megfelelően sajátosan eltérő megoldások születtek az angolszász országokban, Németországban és attól keletre. A válságokig általánosan elterjedt volt az a liberális nézet, hogy a szegénység, munkanélküliség az egyénben lévő lustaságra, rossz jellemre vezethető vissza. Először adódnak olyan történelmi tapasztalatok, hogy az egyén nem teljesen felelős sorsáért, hiszen nagyobb, strukturális erők a legnagyobb erőfeszítések ellenére is a tönk szélére sodorhatnak embereket. Angliában ezeknek a tapasztalatoknak a birtokában az 1870-es években indulnak azok a helyi kezdeményezésű mozgalmak, amelyek lényegében létrehozzák a szociális munkát. Kialakítják az egyéni esetkezelés, a csoport- és közösségi szociális munka módszertanát a Charity Organization Society hölgyei és a settlementek lázadó urai. A lényeg, hogy a társadalmi reakció közösségi fogantatású. Ezzel szemben Németországban *Bismarck* bevezeti az első szervezett társadalombiztosítást, ami a „felülről indított reformok” jól ismert kelet-európai megoldásainak egyike.

Ezzel lényegében egyidőben erősödik meg az a már *Pestalozzi* nevével is fémjelzett (1) nevelési irányzat, amely a társadalmi problémákat egy, a teljességet átfogó nevelési program keretében próbálja megoldani. Ez a gondolat azután *Paul Natorp* Szociálpedagógia című, 1989-ban kiadott művében teljessé válik. (2) Két fő újítása, hogy a nevelést egyrészt kiterjeszti a gyermekkorról, a családról és az iskoláról a társadalom egészére, másrészt az iskola időszaka alatti korszakról lényegében az egész életre.

Felfogásában azonban a „szociális” jelző nem teljesen azonos a mai értelemben vett, s valószínűleg ez az észrevétlen értelemcsúszás az egyik oka a mai vitáknak is. Itt a „szociális” társadalmat jelent, vagyis a nevelés a társadalom, a közösség számára, de egyben a társadalom, a közösség által determináltan tűzi ki céljait és fejt ki hatását. Második jelentése, vagyis a „szociális” mint szegénység csak áttételesen jelenik meg. Ezzel szemben a szociális munkában éppen fordított a sorrend, ott a szegénység-jelentés az elsődleges. E társadalmi környezetben indul meg ugyanakkor a klasszikus szociális munka is Németországban, de mindig árnyékban maradva a nagyobb presztízsű szociálpedagógia mellett.

A modern szociálpolitika e két nagy ága – tehát a pénzbeli kifizetések biztosítási rendszere és a humán szolgáltatások, mint a szociális munka és a szociálpedagógia évtizedek múlva természetesen összetalálkoztak Angliában is, Németországban is, de a bajokra adott társadalmi reakcióinak típusa és az önszerveződésnek és az állami beavatkozásnak az eltérő tradíciója mai napig létezik.

Második összetevő: a szakmák önfejlődése

A kialakulásbeli különbség döntő jelentőségű a továbbiakra. Ugyanis, mint minden más szakma, ha egyszer létrejön, elindul a magútján, létrehozva saját képzési programjait, érdekvédelmi szervezeteit, választott képviselőit. Az amerikai-angol szociális munka fejlődése során hamar elérte az iskolát, kidolgozta az iskolai szociális munka koncepcióját és gyakorlatát, mit sem tudva a német szociálpedagógiáról. Az viszont, lényegében ugyanezen a területen működve, pedagógiai diszciplínaként definiálta önmagát.

Ez két, egymástól lényegesen eltérő megközelítést takar. A *case work*, tehát az angol-szász modell utólag próbálta átnevelni, a fennálló társadalmi normák elfogadására képessé tenni a klienseket, a német szociálpedagógia, pedagógiai optimizmussal eltelve, előre olyan embereket akart kialakítani, akik nem fognak összeütközni a társadalommal. Mindkét területen megjelentek azonban, e konzervatív vonások kritikájaként is értelmezhetően, olyan humanisztikus, autonómiát erősítő szemléletek, amelyek elvileg lebontották a különbséget a két diszciplína között.

Harmadik összetevő: az általános szociális munka megjelenése, kimunkálása

A két modell tehát két eltérő kulturális-gazdasági-társadalmi régióban, egymástól függetlenül két szakmát hoz létre, amelyeknek a tárgya, módszerei, s egy idő után filozófiája, céljai is nagyon hasonlítanak egymásra, de más érdekeltységük miatt kettőnek tekinti magát. (Hiszen közben Németországban is kialakul a szociális munka, de elkülönülten a szociálpedagógiától.)

Ugyanezt a problémát ismerhették meg a szakemberek a szociális munkán belül. Majd ötven évig tartott, amíg sikerült a sokféle specializált szociális munkán belül kimunkálni a közöset, s ez kiemelte a kórházi, iskolai, közösségi, csoportos, idősekkel, fiatalokkal, mozgássérültekkel, alkoholistákkal és betegekkel foglalkozó munkaformákra töredezett szakmát „szakmaelőttes” állapotából azzal, hogy például a problémamegoldó gondolkodás, a kommunikációs rendszerek hatásmechanizmusának oktatása és gyakoroltatása, a közös szakmai értékek kimunkálása, a közös tudásalapok kijelölése már megfelelt egy szakma követelményeinek. Nem más szakmákat akart maga alá gyűrni az általános szociális munka, hanem – először a szociális tevékenységek történetében – összefogó, ezáltal egy nagyobb szakmai erőt kínáló koncepció alapján próbálta őket egyesíteni, ráadásul úgy, hogy minden szakmai specialitás saját identitását is meg tudta őrizni. Ezzel együtt, Nagy-Britanniában a közösségi szociális munkások nem tekintik magukat szociális munkásnak – ennyiben nem sikerült az általános szociális munkát teljesen elfogadtatni.

A hetvenes évekre beérő nagy változás Németországban is megindítja a két szakma közeledését. Ugyan még ma is sokféle variáció létezik a szociális munka és szociálpedagógia viszonyát illetően, például van, ahol egyetemi tanszéke van a szociálpedagógiának, de a szociális munkában ilyen nem fordul elő, más helyen a szociálpedagógiában a szociális munka módszertani tárgy. Több helyen már ott tartanak, hogy közös főiskolán, közös alapozás után kétféle diplomát lehet szerezni: szociálpedagógusit és szociális munkást.

Az, hogy Magyarországon ki, milyen fejlődést tart kívánatosnak, attól is függ, hogy egyrészt milyen idegen nyelvet beszél, másrészt hogy milyen külföldi kapcsolatai vannak ebből következőleg, továbbá, hogy milyen típusú oktatási intézményben dolgozik, mely nyíre kötődik a pedagógiához, illetve a szociális ellátó rendszerekhez.

Negyedik szempont: határterületi konfliktusok és egyezségek

A szociális munka tudásanyaga több területről adódik. A szociális munkán, szociálpolitikán kívül felhasználja a jog, a pedagógia, a pszichológia, az egészségügy, a szocio-

lógia, a közgazdaságtan az emberi és társadalmi konfliktusok megértése és szakszerű kezelése érdekében.

Csakhogy ezek a területek maguk is fejlődnek, változnak, s a szociális kérdésekre saját szakmájukon belül is választ kívánnak adni. Ennek egyik formája, hogy a munkamegosztás útjait keresve, egy új szakmát fejleszt ki saját területén belül. A közigazgatáson és szociológián belül például kiválik a szociálpolitika, az egészségügy kifejleszti a szociális nővért, a pedagógia a szociálpedagógiát, az igazságügy a pártfogói felügyelőt, a pszichológia a pályatanácsadó szakembert, a szociális munka a szociális szervezőt.

A másik oldalról nézve, a folyamat természetesen úgy is leírható, mint a szociális munka expanziója az egészségügy, oktatásügy, a munkanélküliség, a börtön, az állami gondozás stb. területére. Vannak harmonikus megoldások is. Ahogy a szociális munka felhasznál más diszciplínákat, úgy a szociális munka is felhasználható más szakmák oktatásánál. Az is előfordul, hogy egy szakma nem elégedett a saját területén kialakult megoldással, s megkeresi a szociális munkás képzést, s onnan vár segítséget (igazságügyi és pályaválasztási szociális munkás előszakosodás az ELTE-n.)

A konfliktus azonban örök, s a szakmák közötti verseny bizonyos pontig jótékonyan is hat. Akkor legalábbis, ha nem csak versengeni, hanem az elválasztó tényezőket, mint amilyen például a pénz, hatalom, presztízs, egyéni dicsőség, szakmai féltékenység, egzisztenciális szorítások, időről időre félre is tudjuk tenni, s helyükbe az összefogás tényezőit emeljük. Hiszen néhány technikailag egyszerű megoldással eltakaríthatnánk az útból az akadályokat a kölcsönös megértés elől – ha sikerülne az érdekeinket tisztázni, s ha jól tudnánk értelmezni a történelmi tendenciákat. Ezek szerint ugyanis örömteli, hogy van két rendkívül értékes szociális tradíció, a német szociálpedagógia és az angolszász szociális munka (ez esetben az iskolai szociális munka), s ezeknek vannak elkötelezett hívei. Látható viszont, hogy a két terület közeledik egymáshoz, éppen ott, ahol az egyik született, Németországban, és az USA-ban növekvő az érdeklődés a szociálpedagógia eredményei iránt, hogy azok gazdagítsák a szociális munka módszertanát.

A közeledés azt is jelenti, hogy egyrészt a szociálpedagógia távolodik pedagógiai gyökereitől, másrészt egy nagyon értékes szociális munkás tradíció, specializáció, mégpedig az iskolai illetve bentlakásos nevelőotthoni szociális munkás tevékenysége űül meg. Ha viszont a magyar szociálpedagógusok úgy döntenek, hogy pedagógiai diszciplínaként definiálják önmagukat, akkor egy nagyon fontos partnerszakmát üdvözölhetnek. Ebben az esetben viszont a szociális munkának ki kellene alakítania saját iskolai szociális munkás specializációját.

Egy megoldás nem lenne igazán szerencsés, mégpedig ha a szociálpedagógia szociális szakmaként szeretné magát meghatározni, de a képzésben az általános szociális munkás alapozás nélkül önálló szakként indulna. Ezzel ugyanis megtörné az oly nehezen kimunkált általános képzési rendszert, s előrehozná a specializációt. Ez nem érdeke a diákoknak, bár tény, hogy így a tanulás útja hosszabb. Ha a szociálpedagógia önálló, de pedagógiai szakmaként erősödne meg úgy bizonyos munkakörökben a szociális munkások (általános, illetve a területre specializált) és a szociálpedagógusok egyaránt foglalkoztathatók lennének.

Ötödik összetevő: mit mondana Zsuzsika és Pistike, ha olyan okosak lennének, mint mi vagyunk?

„Kedves Nénik és Bácsik! Tessenek végre megérteni, hogy egyetlen szakma sem sajátíthatja ki a gyerekek segítségét. Sőt, kötelességük, hogy összefogjanak valahogy, hiszen úgyis olyan kevesen tetszenek lenni.”

Nem én mondtam. De egyetérték velük.

IRODALOM

1. *Berg, Max*: Zur Entwicklung des Fachbereiches Sozialpädagogik (1964-1989). In: 25 Jahre. Fachbereich Sozialpädagogik, Fachhochschule, Darmstadt, 1989. 25. p.
2. *Durkó Máttyás-Maróti Andor*: Népműveléstudomány I. Egységes jegyzet, Tankönyvkiadó, Budapest, 1981. 31. p.

HEGYESI GÁBOR